

১০৩
A/D

এক অক্ষীয়া নাট-মালা

(তৃতীয় ভাগ)

সম্পাদিত—
শ্রীহরিচন্দ্র ভট্টাচার্য
সহকারী অধ্যাপক—
শ্রীহরিচন্দ্র ভট্টাচার্য
৪-১২-৫০

বচোতা :—

অধ্যাপক— শ্রীহরিচন্দ্র ভট্টাচার্য এম্-এ, ডি-ফিল
সন্দিকৈ কলেজ, গুৱাহাটী (অসম)

দাম খনে—দুটকা মাথোন

প্রকাশক—সেবাকুটীৰ, গুৰেশ্বৰ, গুৱাহাটী

প্রথম সংস্কৰণ—জুন, ১৯৬৫ খৃষ্টাব্দ

ছপা কৰোঁতা :
লক্ষ্মীপ্ৰিণ্টিং প্ৰেছ, গুৱাহাটী ।

আগকথা

আমাৰ এক অঙ্কীয়া নাট-মালা বচনাৰ উৎস আৰু উদ্দেশ্য ইয়াৰ প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় ভাগত আগতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে । গতিকে এই তৃতীয় ভাগৰ পৰিচয় সম্বন্ধে আমি একে কথাকে দোহাৰিব খোজা নাই । প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় ভাগৰ প্ৰতি খনতে ছখনকৈ যি বাৰখন নাট প্ৰকাশিত হৈছে, তাৰ প্ৰায়বোৰেই আলোচনী আদিত পূৰ্ব-প্ৰকাশিত । ইয়াত যি দুখন দিয়া হৈছে দুয়োখনেই নতুন । অন্যান্য দুই এক শ্ৰেণীৰ সাহিত্যত ধাৰাৱাহিক বচনা আছে আৰু সাহিত্যৰ মান বা ক্ৰম অনুসৰি তাৰ গাঁথনি নিৰ্মিত হয় । নাট্য সাহিত্যত এনে বচনা আমি ক’তো দেখা নাই । আমাৰ এই নাটমালা এইবিধ সাহিত্যৰে এটি ক্ষুদ্ৰ প্ৰচেষ্টা মাথোন ।

গুৱাহাটী

ইং ১৫।৬।৬৫

শ্ৰীহৰিচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য ।

কোনে হাঁহিলে ?

সূচীপত্র

বিষয়

পৃষ্ঠা

১। কোনে হাঁহিলে ?

১—৩৬

২ আঁধা-কেঁচেলুরা

৩৭—৬৯

ভূমিকা

ধবণী বকরা—পাঠশালাৰ পণ্ডিত

বকুল হাজৰিকা—স্কুল বোর্ড অফিচৰ
বব কেবাণী

দুয়ো অতি দুষ্ট
প্রকৃতিৰ

কুঞ্জ— } সমাজ-সেৱক, দুখীয়া অৱস্থাৰ মানুহ ; হোজা
কেহোঁৰাম— } প্রকৃতিৰ

মন্ত্ৰী—ধীৰ, স্থিৰ, গম্ভীৰ ; সজ প্রকৃতিৰ, চিন্তাশীল ।

শৰত ৰাজখোৱা—মন্ত্ৰীৰ প্ৰাইভেট কেবাণী (অতি দুষ্ট প্রকৃতিৰ)

বাজীকৰ (হংস)—চালাক-চতুৰ ডেকা ল'ৰা ।

কাতিৰাম—গাৱঁলীয়া মানুহ

মাধবাম—ল'ৰা মানুহ (চৌধ্য-পোন্ধৰ বছৰীয়া) ।

মাধবামৰ ককায়েক, উমেছল্লা, কেইজনমান, চাকৰি-প্ৰাৰ্থী
ল'ৰা, বোপাইকণ আদি ।

কোনো হাঁহিলে ?

প্রথম দৃশ্য

[ধবণী বকরাৰ ঘৰ । তেওঁ হৰিষমনে বহি কিবা কাগজ পত্ৰ
দুখনমান চাব ধৰিছে । এনেতে বকুল হাজৰিকাৰ প্ৰৱেশ]

বকুল—কি বকরা, অকলে অকলেই হাঁহিছে দেখোন ?
নিশ্চয় আপোনাৰ বৰশীত এইবাব কিবা ডাঙৰ মাছ
লাগিছে নহয় ?

ধবণী—হেঃ কিনো কয়হে আপুনি !

বকুল—কেলেই ? আপুনিতো এতিয়া এলাপেচা মানুহ নহয় ।
এপিনে স্কুল মাষ্টৰ, এপিনে আকৌ আমাৰ গাৱঁৰ
বানপানী বিলিফ চোচাইটিৰ সম্পাদক ।

ধবণী—কিন্তু “অনাহাৰী” সম্পাদকহে ।

বকুল—তথাপিও— । (এনেতে নেপথ্যত ট্ৰাক্‌গাড়ী এখন
অহাৰ শব্দ শুনা যায় আৰু ড্ৰাইভাৰজন সোমাই আহে)
ও ড্ৰাইভাৰ, ট্ৰাক্‌ আনিছা ?

ডাইভাব—হয়, ক'ত থম ?

ধবণী—পিছফালে টিনৰ চালীয়াখন যে আছে, তাতে ।

ডাইভাব—ষাঠি মোনকৈ চাউল—তাত (ধবণীয়ে চুপ্ বুলি ডাইভাবৰ মুখত সোপা দি ধবে আৰু বকুল হাজৰিকাই গোপন কথাৰ তত্ত্ব বুজিব পাৰি মূৰ দুপিয়াই হাঁহে) ।

বকুল—বেশুনিং দোকানবোৰত চাউলৰ কাৰণে এই কেই-
দিন মানুহৰ যে কি হাহাকাৰ ! মানুহৰ শাৰী
দেখিলে হাঁহি উঠে ।

ধবণী—আপোনাবো কিবা অশুবিধা হৈছে নেকি ? যদি
হৈছে সদ্যহ মোৰ ইয়াৰ পৰাই এমোনমান নিব ।

বকুল—ঈশ্বৰৰ কৃপাত চলিছে একৰকম । বাক, এতিয়া
আমি সিদিনাৰ আলোচ্য বিষয়টোলৈ আহোঁ ।

ধবণী—(হাঁহি) আপুনি যি বিষয়ে সন্দেহ কৰিছে, চাই
থাকক, তাক মই ভঞ্জন কৰিমই । আমি যি আশা
কৰিছো সি নিশ্চয় কাৰ্য্যত পৰিণত হব । আপুনি
কৈছে সমানে আধা আধা । (বকুল হাজৰিকাৰ কাহ্নত
ধৰি) মোক আধা বাক নহলেও হব, শুনিছে ?
আগেয়ে কাম, তাৰ পাছতহে দাম ।

বকুল—কথা হৈছে—আমাৰ এই পাঠশালাৰ পণ্ডিত কামৰ
বাবে যিবোৰ প্ৰাণী, সিহঁত প্ৰায়বোৰ একেবাৰে
ছখীয়া মানুহ । (কোনোবাই শুনে বুলি বাহিৰলৈ
চাই সন্কোচ ভাৱে কয়) সিহঁতে একেবাৰে এবছৰৰ

দৰমহা অৰ্থাৎ প্ৰায় সাতশ মান টকা আমাক দিব
পাৰিব জানো ?

ধবণী—সেইবোৰ ভাবি আপুনি মূৰ ঘৰাব নেলাগে । সি
মাটি বন্ধক থৈ হলেও, টকা ধাৰ কৰি আনি হলেও,
ইয়ালৈ আহি আমাৰ ভৰিত ধৰি, টকা দি থৈ যাবলৈ
বাধ্য হব । চাই থাকক চোন বাক, মই কাৰ্য্য সাধন
কৰিব পাৰো নে নোৱাৰো ।

বকুল—কিন্তু যোগ্যতা অনুসৰি চাকৰি দিয়াৰ কথা যদি
ওপৰালাৰ ফালৰ পৰা কেনেকৈ আহি পৰে—
তেনেহলেতো বহু সময়ত ডাঙৰ সমস্যা ত পৰিব লাগিব ।

ধবণী—আপুনি এইকণ আগন্তুক সমস্যাৰ কথা ভাবিয়েই
বলিয়া হৈছে । পৃথিৱীত কত মানুহে কত বৰকমৰ
গুৰুতৰ সমস্যাৰ সমুখীন হৈছে, কত সমস্যা সমাধান
কৰিছে । আমি যদি এইকণ সমস্যাৰ কথা ভাবিয়ে বাতুল
হবলৈ হয়, পৃথিৱীত আমি কেনেকৈ থিতুলাত কৰি
থাকিম হোঁ ? দলনিৰ মাগুৰ ধৰিবলৈ হলে দ পানীত
নামিবই লাগিব । (ওপৰলৈ চাই) এতিয়া ন বাজি
গলেই । মই যাও । স্কুললৈ যাবৰ হল । আপো-
নাবো বোধ হয় অফিচৰ সময় হলহি ?

বকুল—হয়; যাওক বাক । (মিস্ত্ৰীৰ প্ৰৱেশ) অ মিস্ত্ৰী, তুমিও
আৰু আহিবলৈ সময় নেপালা ? এতিয়া মোৰ
কথা হবলৈকে সময় নাই । আৰু তুমিও আহিলা

এতিয়া । হিচাপটো অনা হৈছে ? (মিস্ত্রীয়ে দীঘল কাগজ এখন দিয়ে) ইটা কিমান লাগিব ?

মিস্ত্রী—অতি কমেও ত্ৰিশ হেজাৰ ইটা নহলে বিল্ডিঙৰ কোঠা দুটা নহব ।

বকুল—চিমেন্ট একা ?

মিস্ত্রী—খুব কমেও পাঁচশ বস্তা; সেই অনুপাতে লো, বালি আৰু অন্যান্য বস্তু ।

বকুল (তলকা মাৰি)—ওঁ, 'বাক', কাম কেতিয়াৰ পৰা আৰম্ভ কৰিবা ?

মিস্ত্রী—অহা সোমবাৰৰ পৰাই ধৰিব পৰা হব ।

বকুল—বাক ।

মিস্ত্রী—সোমবাৰৰ পৰা যদি কামত ধৰিব লগীয়া হয়, তেতিয়া হলে আজি অলপ এড্‌ভাঞ্চ—

বকুল—এড্‌ভাঞ্চ দিম বাক, কিন্তু এতিয়া নহয়, তুমি অইন এসময়ত আহিবা । এতিয়া যোৱাগৈ (মিস্ত্রীয়ে নমস্কাৰ জনাই যায়গৈ । এনেতে সোণাবী এটাৰ প্ৰৱেশ) ও কাৰিকৰ, তুমিও এইখিনি সময়লৈকেহে আহিবলৈ বাট চাই আছিলি ? হেঃ ।

সোণাবী—কালি সন্ধিয়া আহি আপোনাক লগ নেপাই উলটি গৈছো । সেয়েহে বোলো আজি আগবেলাতে যাওঁ ।

বকুল—বাক, হলগৈ নে কামখিনি ?

(সোণাবীয়ে আঙঠি, বালা আদি অলস্কাৰ কেইবিধ মান

বকুল হাজৰিকাৰ হাতত দিয়ে) বোপাইকণ, এইপিনে আহ, এয়া অলস্কাৰখিনি নে, মাৰক দেখুউৱাগৈ, জোখ মতে হৈছে নে নাই চাই দিয়ক, কাৰিকৰক বিদায় দিওঁ, বেগেতে আহিবি । অফিচলৈ যাবৰ হল । (বোপাইকণ ভিতৰলৈ সোমাই গৈ আকৌ উলটি আহে আৰু কয়)

বোপাইকণ—মায়ে কৈছে যে অলস্কাৰ খিনি বেয়া হোৱা নাই । কিন্তু জোনবিৰিটো অকণ ভাজ লাগিল । আৰু এই আঙঠিটোৰ বাখৰটো বোলে এই বঙৰ হব নেলাগিছিল ।

বকুল—তেন্তে নো আৰু ভাল হ'ল কিটো ! কাৰিকৰ, এইখিনি লৈ যোৱা আৰু সকলো ঠিক কৰি কাইলৈ মানে লৈ আহিবা । সোণ আৰু লাগে যদি লৈ যোৱা । (সোণ অলপ দিয়ে) ।

সোণাবী—বাক (সোণাবীৰ প্ৰস্থান ; এনেতে হংসনাথ নামে এজন চাকৰি-প্ৰাৰ্থীৰ প্ৰৱেশ । আহিয়েই হাজৰিকাক নমস্কাৰ জনায়)

বকুল—আজি অফিচলৈ যোৱা নহব যেন পাইছোদেই ; তোমাক আকৌ কি লাগে ? সেয়া কিহৰ কাগজ ?

হংস—এখন দৰ্খাস্ত ।

বকুল—চাকৰিৰ বাবে ?

হংস—হয় ।

বকুল—(পঢ়ি চাই) তুমি ধৰণী পণ্ডিতক চিনি পোৱা ?

হংস—হয় ।

বকুল—দৰ্শাস্ত্র লৈ তেওঁক লগ ধৰাগৈ । মোৰ ইয়ালৈ নাহিলেও হব ।

(হংসই ভাবি-চিন্তি মুখত আঙুলি দি আচৰিত হোৱা যেন দেখুৱাই ফিৰি আহে) ।

২য় দৃশ্য

[ধবণী পণ্ডিতৰ ঘৰ]

(ধবণী পণ্ডিত বহি আছে । ঠগ, প্ৰৱন্ধনা আৰু জাল-জুৱাচুৰিৰ প্ৰতীক ধবণী পণ্ডিত । ক'ত কাক কেনেকৈ প্ৰৱন্ধনা কৰি টকা ঘটিব পাৰে সেইবোৰ যেন আলচ কৰি আপোনা-আপুনি কিবা জল্পনা-কল্পনা কৰি আনন্দ লভিছে । এনেতে দৰ্শাস্ত্ৰ লৈ হংসৰ প্ৰৱেশ । ধবণীক নমস্কাৰ জনাই সোমাই আহিল) ।

ধবণী—ক'ব পৰা অহা হৈছে ?

হংস—কন্দলী গাৱঁৰ পৰা ।

ধবণী—অহাৰ কিবা বিশেষ কাৰণ আছে ?

হংস—স্কুল অফিচৰ বৰকেবাণীয়ে পঠিয়াইছে ।

ধবণী—অ' বকুল হাজৰিকাই ?

হংস—হয় ।

ধবণী—অ ! চাকৰি-প্ৰাৰ্থী, নহয় ?

হংস—হয় । দৰ্শাস্ত্ৰ লৈ আপোনাক দেখা কৰিবলৈ ক'লে । সেয়েহে আহিলো ।

ধবণী—(হাঁহি, মূৰ দুপিয়াই) পিছে এটা কথা—শুনিছা, আজি কালি সুদা হাতে একো কাম নিসিজি । বুজিছা ; যদি চাকৰি লাগে—(কাণে কাণে কিবা কয় আৰু সেই কথাত ধবণীৰ প্ৰতি হংসৰ যেন অতি ঘৃণা ওপজে । তেওঁ তৎক্ষণাত 'বাৰ, মই তেন্তে আহিলো' বুলি ততাতৈয়াকৈ সেই ঠাই পৰিত্যাগ কৰে ।

(এনেতে দ্বিতীয় প্ৰাৰ্থী হাতত কাগজ লৈ উপস্থিত হয় ; ধবণীয়ে দৰ্শাস্ত্ৰ পঢ়ি চাই লবাজনক বহিবলৈ দিয়ে) ।

ধবণী—বাক দৰ্শাস্ত্ৰ পঢ়িলো । তুমি মেট্ৰিক ফেইল কৰিছা হবলা ?

২য় প্ৰাৰ্থী—মাত্ৰ পাঁচ নম্বৰত ।

ধবণী—এক নম্বৰত হলেও ফেইল । মুঠ কথা, তুমি মেট্ৰিক ফেইল ।

(২য় প্ৰাৰ্থীয়ে টকাৰ নুৰা এটা কেৰে নেদেখাকৈ ইপিনে সিপিনে চাই ধবণীক দি দিয়ে)

ধবণী—(হৰিষ মনে লাহেকৈ সোধে) কিমান ?

২য় প্ৰাৰ্থী—পাঁচ শ ।

ধবণী—(ওঠৰ তলত প্ৰৱন্ধনাৰ হাঁহি মাৰি) বাক, তুমি এতিয়া যাব পাৰা । মই তোমাৰ চাকৰিৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিলো ।

(২য় প্ৰাৰ্থীয়ে হৰিষ মনে নমস্কাৰ জনাই বিদায় লয়)

(৩য় প্ৰাৰ্থী হিৰণ্যৰ প্ৰৱেশ) . . .

৩য় প্রার্থী—মোক বকুল হাজৰিকাই আপোনাৰ ওচৰলৈ পঠিয়ালে।

ধৰণী—কিয় বা—?

(দৰ্খাস্ত এখন দিয়ে) অ! চাকৰিৰ দৰ্খাস্ত! চাকৰি তেওঁলোকেহে দিব। মোৰ ইয়াততো একো নাই। মইতো সেই বিভাগৰ মানুহেই নহওঁ।

৩য় প্রার্থী—আমিনো সেইবোৰ কি জানো চাব? তেওঁ আহিবলৈ কৈছে বাবে আহিছো।

ধৰণী—তুমি মেট্ৰিক ১ম বিভাগত পাছ কৰিছা? সঁচা কথা কবলৈ হলে তোমাক যদি চাকৰি লাগে এটা কথা (কাণে কাণে কিবা কয়)।
(৩য় প্রার্থী ধংমুৱা হৈ এখোজ-দুখোজ কৈ ওলাই গুছি যায়)
(উমেদুল্লা মৌলবীৰ প্ৰৱেশ)

ধৰণী—অ মৌলবী চাহাব দেখোন! আজি মোৰ কাষলৈ আগে-পাছে নহা মানুহ আহিল একা? বৰ ভাগ্য আমাৰ।

উমেদুল্লা—আপোনাৰ ভাগ্য নহয়, আমাৰহে ভাগ্য যে আপোনাৰ ঘৰলৈ আহিব লগীয়াত পৰিছো। আৰু তাতোকৈ ভাগ্য যে আপোনাক আহিয়েই লগ পাইছো।

ধৰণী—কিবা কব?

(উমেদুল্লাই টকাৰ মোনা এটা দিয়ে আৰু দৰ্খাস্ত এখন দি কাণে কাণে কিবা কয়। ধৰণীয়ে হাঁহি হাঁহি কয়)

দৰ্খাস্ত বহুত আছে—জানো কি কৰিব পৰা যায়—
চেপ্টা কৰি চাম বাক। পিছে (দৰ্খাস্ত পঢ়ি চাই)
আপোনাৰ ল'ৰাটো মেট্ৰিকো ফেইল্ শিক্ষক বাছনি
পৰীক্ষাতো ফেইল্। এনে স্থলত—

উমেদুল্লা—সেই দেখিয়েইতো আপোনাক লগ ধৰিবলৈ
বাধ্য হলো। ইন্সপেক্টৰকো কব লাগিব নেকি?
ধৰণী—যদিহে চাকৰি লাগে, আপুনি দ্বিতীয় ব্যক্তি কাকো
নকয় যেন! ক'লে কিন্তু বিপদ বাঢ়িবহে।

উমেদুল্লা—ইয়াআল্লা! বাক, তেন্তে আকৌ এবাৰ আপোনাকে
ক'লো, যেনেকৈয়ে কি নহওক, এইবাৰ ল'ৰাটোৰ
দিহা এটা কৰি দিয়ে যেন। এতিয়া আহোঁহে।
আদাব (উমেদুল্লাৰ প্ৰস্থান)।

৩য় দৃশ্য

(ইন্সপেক্টৰৰ অফিচ)

(বাহিৰৰ বেৰত ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰেৰে লিখা আছে
“No Vacancy” “কাম খালি নাই”, “প্ৰৱেশ নিষেধ”,
বকুল হাজৰিকাই ফাইল চাই বহি আছে। এনেতে
ধৰণীৰ প্ৰৱেশ; (মুখত ঠগ-প্ৰবঞ্চনাৰ বিকট হাঁহি মাৰি)

বকুল—আহক আহক। আপোনালৈকে বাট চাই আছো।
দুশ পোন্ধৰখন দৰ্খাস্ত। কিন্তু কাম খালি আছে

তিনটা হে । আক বিজ্ঞাপন মতে অর্থাৎ যোগ্যতা অনুসৰি
কাম দিবলৈ হলে প্রথম বিভাগৰ মেট্রিককতো প্রথম
'চাঞ্চ' দিবই লাগিব । তাৰ পিছতহে ইবোৰ । মহা সমস্যা !!

ধবণী—মোৰ হাতত এয়া প্রথম বিভাগত মেট্রিক পাছ কৰা
প্রার্থীৰ তিনিখন দৰ্খাস্ত । কিন্তু, আপোনাক বিপদত
নেপেলাওঁ ; (ইপিনে সিপিনে চাই) এয়া চাওক,
আপোনাৰ চকুৰ আগতে—ইহঁতৰ দৰ্খাস্ত—মই নিজ
হাতেৰে (ফালি টুকুৰা-টুকুৰ কৰি 'বাস্কেট'ত পেলাই দিয়ে ।
লগে লগে দুবৈত কোনোবাই “আঃ!” বুলি ভীষণ চীৎকার
কৰি উঠে) ! ইকি ! কোনোবাই দেখিলে ! কোনো-
বাই জানিলে !!

বকুল—Walls have ears! সৰ্বনাশ! সৰ্বনাশ!!

ধবণী—মতিভ্রম! নে কি! (ধৈৰ্য্য ধৰি) ভয় নাই হাজৰিকা,
ধৈৰ্য্য ধৰক। সকলো বিপদ নিম্মূল হব। বিপদ
আপদত ধৈৰ্য্যইহে পৰম বল।

বকুল—মোৰ ফাইলতো প্রথম বিভাগত মেট্রিকৰ পাঁচখন
দৰ্খাস্ত আছে (ফাইল চাই) ।

ধবণী—তাকো মোক দিয়ক । তাৰো মই সমুচিত সৎকাৰ
কৰো। প্রথম বিভাগ মেট্রিক! প্রথম বিভাগ মেট্রিক!
(আফালন) (দৰ্খাস্ত কেইখন মোহাৰি সামৰি পেলায়)

বকুল—কিন্তু এইকেইখন দৰ্খাস্তত যে ইঞ্চিপেক্টৰ চাহাবৰ
চহী আছে।

ধবণী—বাক, তাৰো মই ব্যৱস্থা কৰিম যদিহে মই ধবণী
নামৰ উপযুক্ত হওঁ। বুদ্ধিৰে মই সকলো কাৰ্য্য সমাধা
কৰি লম। আপোনাক বিপদত নেপেলাওঁ, ভয় নাই।
(মোহাৰি পেলোৱা দৰ্খাস্ত বোৰ হাতত লৈ) ইহঁতে দৰ্খাস্তৰ
লগত আপোনাক কিবা (আঙুলি দুটাৰে টকাৰ ইচ্ছিত
দিয়ে) দিছিল ?

বকুল—(মূৰ জোকাৰে) উ-হু।

ধবণী—তেন্তে আক কি! আজিৰ দিনত! সুদা হাতে! হেঃ
হেঃ হেঃ! মকভূমিত গছ-পুলি কৰ নোৱাৰি বুজিছে?
এতিয়া মোৰ হাতত দিয়া অন্যান্য দৰ্খাস্ত বোৰলৈ
চাওক (জেপৰ পৰা কেইখনমান দৰ্খাস্ত আৰু টকাৰ নুৰা
উলিয়াই) প্রতিখনতে জীপ আছে। (কাণে কাণে)
এয়া আপুনি লওক নগদ সাত শ।

বকুল—(অলপ ইতস্ততঃ কৰি গ্রহণ কৰে) আপোনালৈ ?

ধবণী—মোলৈও আছে।

বকুল—কিমান ?

ধবণী—সিমানাই (সাতটা আঙুলি মেলি দেখুৱাই) । কিন্তু
আপোনাৰ হাতত থকা বাকী বোৰ দৰ্খাস্তও মোক
দিয়ক। মই তাৰ এতিয়াই এই মুহূৰ্ত্তে কিবা এটা
ব্যৱস্থা কৰি থওঁ।

বকুল—(বৰ ভয় ভয় কৰি) জানোচা—এঃ নহয়, নহয়।

ধবণী—একো ভয় নকৰিব, মোক দিয়কচোন বাক (দৰ্খাস্ত

বোব খণ্ডেবে মুচৰি-সামৰি জেপত ভৰাই লয়; তৎক্ষণাতে
জেপত থকাটো বিপজ্জনক যেন ভাবি উলিয়াই ফালি
জুইলগাই ছাইবোব ভৰিবে গচকি পেলায়) ।

চতুৰ্থ দৃশ্য

(কচুগাওঁ মৌজা । এটা ভগা ঘৰৰ সৰু কোঠা । বেৰত ফটা-
ছিটা কাপোৰ-কানি, মাটিত ভগা টেকেলি, কচু-শাক, লাও-
কোমোৰা আদিৰ বাকলি পৰি আছে । মাধবাম শোৱাপাটীত
শুই আছে । হঠাতে বিকট চিঞৰ মাৰি চকু খাই উঠি
বহিল । তেওঁৰ হাতৰ পৰা কোনোবাই যেন কিবা এটা
বস্তু কাঢ়ি নিছে আৰু তেওঁ বল দি বাখিব পৰা নাই)

মাধবাম—নিলে ঐ ! নিলে—নিলে—নিলে—উঃ ! লৈ গল !

(সিপিনৰ শোৱাপাটীৰ পৰা ককায়েকে 'মাধ' 'মাধ' বুলি
সোমাই আহি তাৰ বাউসিত ধৰিছে)

ককায়েক—কেলৈ চিঞৰিছ অ' ! কি হল !

মাধ—সোৱা সোৱা ! সৌজন ! সৌজন !! নিলে—নিলে—

ককায়েক—কোন সৌজন ! কাক দেখিছ ! সপোন দেখিছ
মাধ ? কি নিলে !

মাধ—মোৰ ভাগৰ কাঁহীখন লৈ গল ! ! মই খাবলৈ নেপালো ।

ককায়েক—কি খাবলৈ নেপালি তই ?

মাধ—ভাত খাবলৈ নেপালো ! অ ! সৌজন যে আমাৰ
পিতাই ! পিতাই ! পিতাই !

ককায়েক—সপোন দেখিয়েই এইদৰে পগলা নহবি মাধ !
শুই থাক, হেৰ' শো । এই হেন ডাঙৰ লৰাটো !
পগলা নহবি হেৰ' ।

মাধ—মই পগলা হোৱা নাই ককাইদেউ, সোৱা যে পিতাই ।
(ককায়েকে ইপিনে সিপিনে চাই কাকো নেদেখি
আচৰিত হৈ থব লাগিল) পিতাই ! পিতাই ! ভাত
খাইছ ! তই মোৰ ভাগৰ ভাতখিনি খাইছ !

ককায়েক—তই কি বলকিছ, কাক দেখিছ ! মাৰৰ জ্বলা
জুইত ঘিঁউ নেঢালিবি মাধ, তই মনে মনে থাক;
এতিয়া শুই থাক ।

(ওচৰৰ ঘৰৰ পৰা কেহোঁবাম সাৰ পাই চকু-মুখ মোহাৰি
আহিল)

কেহোঁবাম—কি হৈছে হে এই নিশাখন তোমালোকৰ !
আই আও ! এনেটো বিকট চিঞৰ মাৰি উঠিছে
কোনোবা এটাই ! কোনে, হেঁ ?

ককায়েক—(মাধক দেখুৱাই) ই—ই কিবা সপোন দেখিলে ;
সেয়েহে নিজেও চকু খালে, আমাকো চকু খুৱাই
মাৰিলে ।

কেহোঁ—সপোন দেখিলেও এইদৰেনো অদ্ভুত চিঞৰ মাৰি
উঠেনে কোনোবাই ! আমি আকৌ বোলো কিবা

চোৰ-তাৰি হল নেকি ! কাৰবাৰ ঘৰত ডকাইত-
টকাইত সোমালহি নেকি ! (হাতত বহী এখন লৈ
কাহি কাহি কুঞ্জৰ প্ৰৱেশ)

কুঞ্জ—আও ! এই দোভাগ বাতি—তোমালোকবনো এইখন
কিহৰ চিঞৰ-বাখৰ লাগিছে হে ? কিবা বিয়া-সবাহ
পাতিছা নে কি হে ককাইদেউ ? অ' এয়াচোন
মোমাইটিও ইয়াতে—এই মহা নিশাখন ! কথা কি ?
বতৰা কি ?

কেহোঁ—ময়ো আহিলো ভাগিন, এই গোলমাল শুনিহে ;
বোলো কিবা চোৰ-ডকাইত আহিল হবলা । পিছে,
এতিয়া শুনিলোহি সেইবোৰ একো নহয়, মাধই
কিবা সপোন দেখিছে চিঞৰ পাৰি উঠিছে বোলে ।
সি চকু খাই উঠিছে । সেয়া ; তাৰ গাৰ কপঁনি
এতিয়াও মাৰ যোৱা নাই ।

কুঞ্জ—মাধ, মাধ । (মাধই একে পিনে চাই আছে) কি সপোন
দেখিলি বোপাই ?

মাধ—সোৱা, এয়া মাথোন গুচি গল, মোৰ ভাতৰ কাঁহীখন
লৈ গুচি গল—সোজন, সোজন বহু দূৰ পালেগৈ,
কিবা কব খুজিছিল, কওঁ কওঁ কৰিছিল, কিন্তু নকলে— ।

কেহোঁ—কোন সেয়া

কুঞ্জ—কাক দেখিছা ?

মাধ—পিতাইক । মোৰ পিতাই সেয়া ।

কুঞ্জ—(মাধৰ হাতৰ নাড়ী চাই) দুৰ্বল নাড়ী ! কিবা ভ্ৰম
বলকিছে ।

কেহোঁ—নাড়ী দুৰ্বল হলেই মানুহে ভ্ৰম বকে নে ; সেইটো
মিছা কথা । খুবাদেৱৰ প্ৰেতাত্মা দেখি চকু খাইছে
হবলা ।

কুঞ্জ—তই বাক কি সপোন দেখিলি মাধ ?

মাধ—দেখিলো—মই যেন ভাত খাবলৈ গৈছো । এগবাহ
মুখলৈ নিছো মুঠেই—পিতাই আহি উপস্থিত—
আঠুগুবীয়া ফটা চুৰিয়া পিন্ধিছে, জক্-জক্কে হাড়
কেইডাল ওলাই আছে—পেটটো চেপেতা লাগি
পিঠিৰে সৈতে যেন মিলি গৈছে—গাল দুখন সোমাই
চিন নাইকিয়া হৈছে—সোজন ! সোজন ! মই এতিয়াও
দেখিয়েই আছো !

হুয়ো—তাৰ পাছত, তাৰ পাছত !

কুঞ্জ—কৈ যোৱা, একো ভয় নাই, ই সপোন মাথোঁ ।

মাধ—(কপিঁ কপিঁ) তাৰ পাছত—মোৰ ভাতৰ কাঁহীখনত হাত
দি টান মাৰিলে—মই মোৰ পিনে টানিলো ; কিন্তু
মোৰ শকতিয়ে হাব মানিলে—পিতায়ে মোৰ কাঁহী
চোচোবাই টানি লৈ গুচি গল । চাওঁতে চাওঁতে
বহুত দূৰ—বহুত দূৰ—পালেগৈ ।

কেহোঁ—মই যি বুজিব লাগে বুজিছো । একো ভয় নাই ;
মুঠতে ই সপোনহে । এতিয়া মনে মনে শুই থাকা

মাধ ; মাজনিশা । (ককায়েক মাধক বলেবে গুৱাই থয়) (কুঞ্জৰ প্ৰতি) ভাগিন, ইহঁতে মোৰ কথা নুশুনে । এতিয়া অৱশ্যে এইবোৰ কথা কোৱাৰ সময় নহয় । তথাপি, নকৈ নোৱাৰো—খুৰাদেউ চুকুৱাৰ পিছদিনা খনেই মই কৈছিলো বোলো হেৰ' সবহ নহলেও আমাৰ খেলৰ মানুহ কেইটা মাতি, যি হয় অলপ হাত—মুখ ধুৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব । ভকতক চাউল একটা শুদাই-নিকাই হলেও খুৱাব লাগিব । সিহঁতে মোৰ কথা নুশুনিলে । এতিয়া সেয়া—

কুঞ্জ—অৰ্থাৎ মৃতকৰ আত্মাই খাবলৈ নেপাই এতিয়া তেন্তে খাদ্য বিচাৰি ইয়ালৈ আহিছে ?

কেহৌ—জকৰ । দেহাটোবহে মৰণ হয় ; আত্মাৰতো মৰণ কেতিয়াও নহয় । সি এইদৰে আহি-গৈ মাজে মাজে দেখা দি থাকিব পাৰে, ভকত-সেৱাৰ ফল এটা জকৰ আছে বোপাইটি ।

কুঞ্জ—পৰক উপদেশ দিয়াতকৈ ছুনিয়াত সহজ কাম আৰু একোৱেই নাই । তুমি ইহঁতক কব পাৰা হয়, মানুহ মাতা, ভকত সেৱা কৰা, মৃতকৰ উদ্দেশ্যে দান-দক্ষিণা কৰা । কিন্তু ভাগিন, শুনা—মই নিজে কিমান পৰিশ্ৰম কৰো । অথচ, ছুবেলা ছুসাজ কোনো-মতে পেটে-ভাতে খাবলৈকে নাটে ; কওঁতা নাই বাবে ভাল চাকৰি এটাকে নেপালো । আৰু—এওঁলোক—

এওঁলোকে কি সাধ্যো মানুহ মাতে, কেনেকৈ খুৱায় ! শিৱকান্তই দৰমহা পাইছিল মাহে দুকুৰি নে কি হে । পৈত্ৰিক মাটি-বাৰী যি ছুডৰা আছিল সিও তো বন্ধকত গল !

মাধ—(আকৌ চক্ৰাই উঠি বহে আৰু কান্দি কান্দি কয়)

পিতাই ! পিতাই ! আই, মোক এৰি দে ; সোৱা পিতায়ে মোক হাত বাউল দি মাতিব ধৰিছে, মই তেওঁৰ ওচৰলৈ যাওঁ । মোক এৰি দে আই ।

ককায়েক—এইদৰে কান্দি-কাটি পিতাৰৰ আত্মাটোক কষ্ট নিদিব বাছা (নিজে কান্দিব ধৰে) । উঃ ! ভাগ্য ! বেমাৰৰ কাল ছোৱা ! —আগৰ কেইদিন যি কি নহক, পৰলীয়া চাউলৰ ভাত এগালকে এদিন এৰি এদিন দিব পাৰিছিলো । কিন্তু, শেষৰ চাৰি দিন—ওঃ ওঃ ওঃ ! চক বহাই চাই থাকিলো । তাত খুদ চাউল এটিও নপৰিল ।

কুঞ্জ—এটা কথা ভাবি চোৱা—শিৱকান্ত পণ্ডিত মৰি গল । ধৰণী পণ্ডিত এতিয়াও জীয়াই আছে । একেই পাঠশালাৰ পণ্ডিত দুয়োজনেই । অথচ ধৰণীয়ে তিনটাকৈ পুতেক আৰু তিনিজনীকৈ জীয়েকক একে সময়তে কলেজত পঢ়ুৱায় । শুনিছো এইবাৰ বোলে এটাক বিলাতলৈও পঠিয়াব । পৈত্ৰিক সম্পত্তি একো-টোৱেই নাছিল । অথচ, মাটিয়ে-বাৰীয়ে আজি সি

লাখ টকাৰ মালিক—এই বহুস্ত ভেদ কৰে কোনে ?
কেহোঁ—ধৰণী পণ্ডিতৰ ধন-দৌলতৰ বহুস্ত—জনাই জানে !

তুমি নেজানা, তেওঁ নেজানে । মই জানো ।

কুঞ্জ—হয়নে ? তেন্তে ইও এক বহুস্ত । বাক ভাগিন, এতিয়া
শুনা, কালিলৈ আগ বেলাতে আমি মন্ত্ৰীক দেখা
কৰিবলৈ যাব লাগিব নহয় । গতিকে, এতিয়া
যোৱা শুই থাকাগৈ, নহলে ৰাতিপুৱা সোনকালে
সাব নাপাবা । (কাহিব ধৰে) ।

কেহোঁ—কিন্তু মোমাইটি, তোমাৰ দেখোন বৰ কাহ হৈছে ।

যাব পাৰিবা জানো ?

কুঞ্জ—বাইজৰ কাম যেতিয়া যাবটো লাগিব যেনে তেনে
মতে ।

কেহোঁ—সজাতি দলৰ মানুহ কেবাজনো আছে । সেইদেখি
এই অশুখীয়া গাৰে সৈতে তুমি যাব নেলাগে
বুজিছা ।

কুঞ্জ—নহয়, মোৰ অশুখৰ বাবে ভাবিবলগীয়া একো কথা
নাই । মই ভাবো বাইজেই বজা, বাইজেই ঈশ্বৰ ।
বাইজৰ সেৱা পৰম ধৰ্ম । মই যামেই ।

৫ম দৃশ্য

(মুখ্যমন্ত্ৰীৰ অফিচৰ সমুখ । এজন বাজীকৰ আৰু কাতিৰাম)

কাতিৰাম—বাজীকৰক আগতে দেখা যেন লাগিছে । পৰিচয় ?

বাজীকৰ—মোৰ ঘৰ সোঁ ছলিয়াজানত ।

কাতিৰাম—নাম ?

বাজীকৰ—হংস ।

কাতিৰাম—অ ! এইবেলি সেই গাৱঁৰে ল'ৰা এজনে প্ৰথম
বিভাগত মেট্ৰিক পাছ কৰিছিল যে সেই লৰাটোৰ
নামো হংস আছিল নেকি জানো ? চিনি পোৱা ?

বাজীকৰ—ময়েই সেইজন ল'ৰা ।

কাতিৰাম—তুমি পঢ়িবলৈ যোৱা নাই ?

বাজীকৰ—খৰছ দিয়ে কোনে ?

কাতিৰাম—তেন্তে চাকৰি বিচৰা নাই ?

বাজীকৰ—বিচাৰিছিলো । সিও এক অদ্ভুত ইতিহাস, অদ্ভুত
বহুস্ত ।

কাতি—কি ?

বাজীকৰ—শুনে যদি কওঁ, শুনক ।

পাঠশালাৰ পণ্ডিতৰ কাম এটা বিচাৰিছিলো । ইন্স-
পেক্টৰৰ কেবাণীয়ে কলে বোলে কামটোৰ বাবে
কাকো দেখা কৰিব নেলাগে । কিন্তু ধৰণী বৰুৱাক
হেনো দেখা কৰিব লাগিব, নহলে কাম নেপায় ।

কাতি—অ ! সেই পাঠশালাৰ পণ্ডিত ধৰণী বৰুৱা ?

বাজীকৰ—ওঁ! এই অঞ্চলত তাক নিচিনা মানুহ নাই।
“বিবাহপতীয়া চোৰ”ৰ নাম শুনিছা? (কাতিয়ে ‘ওঁ’
বুলি শলাগ লয়) তেন্তে সেই।

কাতি—বুজিছো। পিছে?

বাজীকৰ—পিছে আক কি হব, উপায় নেপাই এদিন গৈ
দেখা কৰিলো ধৰণীক। সি দগাবাজে, নোক
এফলীয়াকৈ মাতি নি কাণে কাণে ঘিহে কলে,
শুনি মই ক্ষন্তেকো তাত বব নোৱাৰা হলো। থিতাতে
ওলাই গৈ কাণত ধৰি প্ৰতিজ্ঞা কৰিলো বোলো এনে
চাকৰি নকৰিলে একা! যি চাকৰি টকা নিদিলে পোৱা
নেযায়, বোলো তেনে চাকৰি নকৰিলে একা! শিক্ষা-
বিভাগতো চোৰাং কাৰবাবীৰ বাজত্ব হ'লহি যেতিয়া,
মই ভাবিলো এই পৃথিৱীখনত আক ভগৱান নাই;
আক যদিহে ভগৱান আছে, সেইজনক মই এই
মেজিক্ ষ্টিক্‌ডালতে বান্ধি ৰাখিব পাৰিম।

কাতি—হেঃ! বলিয়াটোৰ দৰে এইবোৰনো তুমি কি কথা
কোৱা হে?

বাজীকৰ—স্বাধীন ৰাজ্যত যদি স্বাধীন চিন্তা নবজে, স্বাধীন
ভাৱে চলন-ফুৰণ কৰাৰ বাধা হয়, তেনে স্বাধীনতাৰ
মূল্য কি! ৰজাঘৰ আক প্ৰজাঘৰৰ মাজত এডল
ধুবন্ধৰ চোৰাং কাৰবাবী। ইহঁতক ধৰি চুণৰ ফোট
দি, চুলি খুৱাই, ৰাজ আলিত চোটাব নোৱাৰিলে

বা লেম্প্ পোষ্টত ওলোমাই গুলি কৰিব নোৱাৰিলে,
ৰাজ্যত শান্তি বিৰাজ নকৰে, কেতিয়াও নকৰে; ন্যায্য
অধিকাৰৰ প্ৰতিষ্ঠা হব নোৱাৰে।

কাতি—এইবাৰ কিন্তু যি কৈছা ঠিক। ল'ৰা মানুহৰ মুখত
বুঢ়াৰ বচন। ল'ৰা মানুহৰ মুখতেই সত্যৰ উদ্ঘাটন।
বেহ, ছাবাইছ (কাঁদত ধৰি প্ৰশংসা কৰে)।

বাজীকৰ—কিন্তু প্ৰকৃত সত্য ক'ত! সংসাৰখনেই অসত্য।
ভেক্সি-ভোজবাজী। সেয়েহে, মই বাজীকৰ হৈ
সংসাৰত জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিবলৈ ওলাইছো।

(এনেতে মুখ্যমন্ত্ৰীৰ অফিচৰ দুৱাৰ খোলা গল। এটা চকীদাৰে
তেওঁলোকক তাৰ পৰা আঁতৰি যাবলৈ কয় আক দুয়ো গুচি যায়।
মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে কিবা কাগজ পত্ৰ চাই ভাবি-চিন্তি আছে। ওচৰতে
কেবাণী বাজখোৱা। তেওঁ ফাইল চাব ধৰিছে। বাজখোৱা এবাৰ
উঠি আহি বাহিৰৰ পৰা ধৰণীক সপৰিবাৰে নি মন্ত্ৰীৰ সমুখত
উপস্থিত কৰাই দিয়ে। ধৰণীৰ লগত তেওঁৰ গাভৰু জীয়েক আক
পত্নী। মন্ত্ৰীয়ে দেখি খং আক বিৰক্তি ভাব প্ৰকাশ কৰে)

মন্ত্ৰী—বাজখোৱা, মোৰ বিনা অনুমতিত এই মানুহবোৰক
ইয়ালৈ আহিবলৈ দিছা কিয়? তোমাৰ উদ্দেশ্য কি
বাজখোৱা?

বাজখোৱা—(অতি নম্ৰভাৱে) এখেতে কিবা এটা বিশেষ কথা
কবলৈ বুলি আহিছিল (ধৰণীক দেখুৱায়)

মন্ত্ৰী—মই এই মানুহটোক ইতিমধ্যে ভালদৰে চিনি পাইছো।

তাৰ এই ছোৱালীজনী পৰীক্ষাত বাৰে বাৰে ফেইল্ ।
অথচ, তাইক মই চৰ্কাৰী বৃত্তি দিব লাগে । এয়ে
কথা নহয় জানো ?

(ধৰণী আৰু পত্নী দুয়ো মন্ত্ৰীৰ ভৱিত দীঘল দি পৰে)

ধৰণী—কি কৰিম ! উপায় থাকোতেনো বন্দীয়ে এইদৰে
এখেতক দিগ্ দিওঁনে !

মন্ত্ৰী—মই সকলো বুজিছো । ইতিমধ্যে তোমাৰ বহুতো
কথা মোৰ কাণত পৰিছে । কবলৈ লাজ লাগে
তোমাৰ এই গাভৰু ছোৱালীৰ কথা—(মুখ ঘূৰাই)
ভালে ভালে ইয়াৰ পৰা গুচি যা । মোৰ ৰাজ্যত
ইমান ছুপ্ত প্ৰকৃতিৰ লোক মই আজিলৈকে দেখা নাই ।
ৰাজখোৱা, ইহঁতক এতিয়াই বাহিৰ কৰি দিয়া ।

(ৰাজখোৱাই তিনিওকো বাহিৰলৈ খেদি দুৱাৰ বন্ধ কৰি
দিয়ে । ধৰণীয়ে ৰাজখোৱাক টকা অল্পপ জেপত স্তমুৱাই
দিয়ে)

ধৰণী—এঃ (টকা গ্ৰহণ কৰে) কিবা কথাত মন্ত্ৰীৰ আজি দেখিছো
বৰ খং উঠি আছে । কিন্তু আপোনাৰ চেপ্টা হলেই
হব । মন্ত্ৰীয়তো নিজে সেইবোৰ কামত হাত নিদিয়ৈ ।

ৰাজখোৱা—বাক যাওঁক, মই চেপ্টাৰ ক্ৰটি নকৰো । মই
পৰাখিনি কৰিম । (ৰাজখোৱা কোঠাৰ ভিতৰলৈ
সোমাই যায় । ধৰণীও ভবাচিত্তা কৰি সপৰিবাৰ ওলাই
গুচি যায়)

(এনেতে কুঞ্জ, কেহোঁৰাম আদি সজাতী দল উপস্থিত ।
মন্ত্ৰীক নমস্কাৰ জনাই তেওঁলোক ওচৰতে থিয় দি বয়)

মন্ত্ৰী—আপোনালোক অহাৰ উদ্দেশ্য ?

কুঞ্জ—আগতে আপোনাৰ অফিচলৈ কেবাখনো টেলিগ্ৰাম
দিয়া হৈছিল । কিন্তু আজিকোপতি তাৰ একো
সমিধান নেপালো । এতিয়া আপুনি অহা গম পাই
দেখা কৰিবলৈ আহিলো ।

মন্ত্ৰী—অ ! সেই টেলিগ্ৰামবোৰ ? ওঁ ! তাৰ উত্তৰ আপোনা-
লোকলৈ যথা সময়ত আমাৰ অফিচৰ পৰা দিয়াৰ
কথা আছিল দেখোন !

কেহোঁ—কিন্তু আমি এতিয়াও পোৱা নাই ।

মন্ত্ৰী—ৰাজখোৱা, এখেতসকলৰ টেলিগ্ৰামবোৰৰ উত্তৰ দিয়া
নহল নেকি ?

ৰাজখোৱা—বাক মই ফাইল্ চাওঁ (চাব ধৰে) । এইবোৰ
টেলিগ্ৰাম যথাসময়ত পোৱা হৈছে । তাৰ উত্তৰো
আপোনালোকে যথা সময়ত পাব ।

কুঞ্জ—কিন্তু ধান পকে মানে টুনী চৰাইৰ মৰণ মিলে দেখোন !
এইবেলিৰ বানপানীয়ে গোটেইখন মৌজা ডুবাই
ৰাখিছিল—প্ৰায় ছমাহ । খাদ্যৰ অভাৱত শই শই
মানুহ মৰিল । আকনো কিমান দিন বাট চাম !

মন্ত্ৰী—(আচৰিত হৈ) খাদ্যৰ অভাৱত মানুহ মৰিছে ! এই
মৌজাখনৰ নাম ?

কেহো—কচুগাওঁ মৌজা ।

মন্ত্রী—কচুগাওঁ মৌজাৰ ফাইলটো চোৱা বাজখোৱা । খাদ্যৰ অভাৱত মানুহ মৰা বুলি কোনোবা ৰিপোৰ্টত আছে ? (বাজখোৱাই ফাইলৰ কাগজ উলিয়াই চাব ধৰে আৰু মজাভীদলৰ প্ৰতি এঘাব-দুঘাবকৈ কৰ ধৰে)—শুনক, আপোনালোকৰ মৌজাৰ বহুতো মানুহ মৰিছে বুলি আমি খবৰ পাইছোঁ সঁচা । কিন্তু খাদ্যৰ অভাৱত মানুহ মৰা বুলিতো আমাৰ অফিচৰ কোনো ৰিপোৰ্টত পোৱা নেযায় ।

বাজখোৱা—এয়া ডাক্তৰৰ ৰিপোৰ্ট (মন্ত্ৰীৰ হাতত দিয়ে) । এয়া চাওক আপোনালোকৰ মৌজাৰ মৃত লোক সকলৰ মৃত্যুৰ কাৰণ ডাক্তৰে কি বুলি লিখিছে । তেওঁলোকে মৃত্যুৰ কাৰণ লিখিছে—এই কেইজন মানুহৰ গ্ৰহণী (কেইখনমান কাগজ দেখুৱাই) ; এই কেইজনৰ কলেৰা (অইন কেইখনমান কাগজ দেখুৱাই), এওঁলোকৰ হ'ল ধাতু—দৌৰ্বল্য (কাগজ দেখুৱায়), এওঁলোকৰ হৈছে পিত্ত, কফ ইত্যাদি (বেলেগ বেলেগ কাগজ দেখুৱায়) ।

মন্ত্রী—চৰ্কাৰৰ পক্ষৰ পৰা ইয়াৰ প্ৰতিকাৰৰ ব্যৱস্থাও কৰা হৈছে । ইতিমধ্যে ইয়াত যথেষ্ট চাউলৰ যোগান ধৰা হৈছেই হ'ব পাৰ ? (বাজখোৱালৈ চায় আৰু বাজখোৱাই ফাইল চাই চাই কয়)

বাজখোৱা—প্ৰথম কিস্তিত এই মৌজালৈ চাৰিশ পঞ্চাশ মোণ চাউল পঠোৱা হৈছে । দ্বিতীয় কিস্তিত দুশ মোণ । অসম সেৱা-সঙ্ঘই পঞ্চাশ মোণ আটা আৰু দুশ জোৰা ধুটি পঠোৱাৰ হিচাপো এয়া আমাৰ ফাইলত আছে । (দুটোৰে কোনোবাই হাহে' সকলোৱে ভিতৰলৈ চায় কিন্তু কাকো নেদেখি আচৰিত হয়) ।

কুপ্ত—বজাঘৰীয়া বিবৃতিত হওঁতে দোষ ধৰিব নেপায় । কিন্তু সত্যক লুকায় ৰাখিব নোৱাৰি । চৰ্কাৰে সাহায্য আগ বঢ়োৱাৰ কথা আমিও খবৰ কাগজত পাইছিলো । গাওঁৰ মুখা ফুটা দুই চাৰি জনে সাহায্য পাইছিল বুলিও জানো । কিন্তু প্ৰকৃত নিৰ্যাতিত সকলৰ দুখ মোচন হল নে নাই কোনোবাই চাইছেনে ? কোনোবাই খবৰ লৈছেনে ?

মন্ত্রী—(চিন্তান্বিত) সকলো বিষয় তত্ত্বাৱধান লবলৈ আমাৰ ভাগে ভাগে নিযুক্ত মানুহ নোহোৱা নহয় । তেন্তে কি সমূহ ৰাইজে চৰ্কাৰী সাহায্য এতিয়াও পোৱা নাই ? (বাজখোৱাৰ প্ৰতি) বিতৰণৰ ভাৰ প্ৰাপ্ত বিষয়া কোন ক'ত আছিল ? (বাজখোৱাই কাগজ দেখুৱায় ; মন্ত্ৰী বেছি চিন্তান্বিত হয় আৰু বেজাৰৰ ছমুনিয়া চাৰি অশ্বস্তি বোধ ভাব দেখুৱায়) দেশখনত কাকো বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰা হল ।

কেহো—বুজিছোঁ ; ইয়াকে বোলে বিধাতাই দিলেও তিৰোতাই নিদিয়ৈ । মন্ত্ৰীসকলৰ গাত দোষ কি ?

কুঞ্জ—(মন্ত্ৰীলৈ চাই) এখেতসকল আমাৰ চিৰনমস্ৰ (সেৱা জনায়) বুজিছো ; এই সকলোবোৰ কেতখিনি দগাবাজ, স্বার্থান্ধ, মাজৰ মানুহৰ ফাকতি । এইজাত মানুহেই আজি দেশখন খালে । ইহঁতে নিৰীহ জনসাধাৰণৰ বুকুৰ মঙহ আজুৰি আজুৰি কামুৰি কামুৰি আত্ম-তৃপ্তি লাভ কৰে ; ধন-দৌলতৰ ওপৰত বহি মজ্জা মাৰে । চৰ্কাৰৰ গাত দোষ নাই, মন্ত্ৰীৰ গাত দোষ নাই, বাইজৰ গাত দোষ নাই । আৰু মৃত্যুৰ কাৰণ সম্বন্ধে ডাক্তৰে যি ৰিপোর্ট দিছে, সেই বিষয়েও এষাৰ কব লগা আছে যদিহে মন্ত্ৰী ডাঙৰীয়াই অনুগ্ৰহ কৰি শুনে ।

ৰাজখোৱা— কি ?

কুঞ্জ—আমি অশিক্ষিত মানুহ । চিকিৎসা-শাস্ত্ৰৰ বিষয়ে একো নেজানো । তথাপি ভাবি হাঁহি উঠে যে চিকিৎসা-বিজ্ঞানত অনাটন, ছুৰ্ভিক্স আদি নামেৰে কোনো ৰোগ নাই । ডাক্তৰে ৰোগীৰ ৰোগহে পৰীক্ষা কৰে আৰু সেয়েহে এইবোৰ কোনো ক্ষেত্ৰতেই মানুহৰ মৃত্যুৰ কাৰণ হ'ব নোৱাৰে । গ্ৰহণী, কলেৰা কফ, পিত্ত আদিহে মৃত্যুৰ কাৰণ ; ছুৰ্ভিক্স মৃত্যুৰ কাৰণ হ'ব নোৱাৰে । কথাষাৰ এনেকৈ মিছা নহলেও ভাবি চালে হাঁহি উঠে । (আতঁৰত পুনৰ হাঁহি)

মন্ত্ৰী— কিন্তু আকৌ বাহিৰত সেয়া কোনে হাঁহে ! (হাজৰিকা উঠি গৈ চায় আৰু কাকো নেদেখি উলটি আহে) ।

ৰাজখোৱা—কাকো নেদেখিলো । কিন্তু, নিশ্চয় ই কোনোবা বিদ্রোহী ।

মন্ত্ৰী—তেন্তে ! কাৰ কি উদ্দেশ্য ! (ভাবি চিন্তি এখোজ-দুখোজকৈ আতঁৰি গল ; পাছে পাছে ৰাজখোৱাবো প্ৰস্থান)
(এটা পুলিচক লগত লৈ এজন দাবোগাৰ প্ৰৱেশ)

দাবোগা—আপোনাৰ নাম কুঞ্জ ?

কুঞ্জ—হয় ।

দাবোগা—আপুনি এতিয়াই থানালৈ যাব লাগে ; এয়া এচ-পিব ল্কুম ।

কুঞ্জ—কাৰণ ?

দাবোগা—চোৰাংচোৱাৰ ৰিপোর্টৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি আপোনালৈ এই ল্কুম জাৰি কৰা হৈছে । ব'লক ।

কুঞ্জ—চৰ্কাৰৰ ঘৰৰ আদেশ পালন কৰিবই লাগিব ।

কেঁহো—লগতে আমিও যাও ব'ল ।

(আটাইকেইজনৰ প্ৰস্থান)

(এটা চৰ্দাৰ আৰু নন্দীৰামৰ প্ৰৱেশ)

চৰ্দাৰ—(ভিতৰলৈ চাই কয়) ঐ, তিনিও বস্তা জহা চাউল দোকানৰ পৰা উলিয়াই আন, উলিয়াই আন, গাড়ীত তোলা, ছুৱাৰ ভাঙি দে ; জোৰ কৰি লৈ আহ ।
(ভিতৰত গাড়ীৰ শব্দ, দুৱাৰ খোলা শব্দ)

নন্দী—কাৰ ল্কুমত তই মোৰ দোকানত প্ৰৱেশ কৰিছিলি ?
কাৰ ল্কুমত চাউল নিবলৈ ওলাইছ ? ক'লৈ নিবি ?

কিয় নিবি ? চাউল এমোন নহয়, ছুমোন নহয়, ছুমোনকৈ জহা চাউল—এই অনাটনৰ দিনত—এই দুৰ্ভিক্ষৰ দিনত ! মোক তই চিনি পোৱা নাই (চৰ্দাৰৰ কাণত ধৰি বাহিব কৰি পঠিয়াই আৰু চৰ্দাবে উভটি আহি নন্দীক আক্ৰমণ কৰে) ।

চৰ্দাৰ—ই যে বৰবাবুৰ ছকুম তই নাজান ?

নন্দী—তোৰ বৰবাবুক মাতি আন । আজি মই কাকো সুদাই নেবো, তহঁতৰ বাবুহঁতক, অফিচাৰহঁতক মই হাড়ে হাড়ে চিনি পাওঁ ।

(এজন অফিচাৰৰ প্ৰৱেশ) আপুনিয়েই চৰ্দাৰক ছকুম দিছে নহয়নে মোৰ দোকানৰ পৰা চাউলৰ বস্তা উলিয়াই নিবলৈ ?

অফিচাৰ—ওঁ দিছো । কিন্তু মোৰ ছকুমৰ ওপৰত প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ তই কোন ? মোক এইখিনি চাউল লাগে, এতিয়াই লাগে, জৰুৰ লাগে ।

নন্দী—কিন্তু ইয়ে কণ্ট্ৰোলৰ চাউল, বাইজৰ মাজত বিতৰণ কৰাৰ উদ্দেশ্যেই এই খিনি মোৰ দোকানত জমা দিয়া হৈছিল ।

অফিচাৰ—সেইবোৰ কথা মোৰ বিবেচনাৰ বিষয়, তহঁতৰ নহয় । চৰ্দাৰ, মই ছকুম দিছো সকলোখিনি জহা চাউল উলিয়াই নে আৰু ডিনাৰ পাৰ্টিৰ মেনেজাৰ ধৰণী আৰু বকুল হাজৰিকাৰ হাতত জমা দৈ গৈ,

যা-যা, যা—এতিয়াই নে, এতিয়াই নে ।

(নন্দীয়ে বাধা দিবলৈ চেষ্টা কৰিও নোৱাৰি পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হয়)

নন্দী—বুজিছো, আমাৰ বাইজে এমুঠি চাউলৰ অভাৱত হাহাকাৰ কৰি মৰিছে, আৰু ইহঁতে ওপবৰালসকলৰ সম্বন্ধনাৰ বাবে এয়া বিবাট ভোজৰ আয়োজন কৰিছে । বাক, তহঁতৰেই উন্নতি হওক ; বাইজৰ শ্মশানৰ ওপৰত তহঁতি সৌধ নিৰ্মাণ কৰ, মৌজ মাৰ । আমি বাক সংসাৰখনৰ বেহ-কপটোকে চাই থাকোঁচোন । চাওঁচোন ক'ৰ পানী ক'লৈ যায়, (কেহোঁবাম আৰু কাতিবামৰ প্ৰৱেশ)

কাতি—ওঃ ওঃ ওঃ !! তই কি কৈছ, কি কৈছ ভাই !!
কুঞ্জৰ মৃত্যু হৈছে ?

কেহোঁ—মৃত্যু হৈছে । থানাৰ অফিচ নৌ পাওঁতেই সি বাটতেই ধাচ্ কৰে পৰি মূৰ্ছা গল, ডাক্তৰখানালৈ গাড়ীত তুলি নিয়া হল, কিন্তু বাটতেই শেষ ।
(চকুপানী টুকে)

কাতি—ওঃ ওঃ ওঃ ! এনে ভাল মানুহজন দেহি ! বাইজৰ হকে কাম কৰি কৰিয়েই অকালতে প্ৰাণত্যাগ কৰিবলগীয়া হল ! দেহি ঐ ! এনে মানুহ আমাৰ গাৰত আৰু নো ক'ত ওলাব ঐ ! কিন্তু ভগৱান কেনি ! ভগৱান কেনি ! সংসাৰখনত উচিত

-অনুচিত সঁচা-মিছাৰ বিচাৰ কৰোতা কেও কতো
নোহোৱা হ'ল। জ্বাৰ পতন, জ্বাৰ জয়-জয়
ময়-ময়। হৰি ! হৰি !! ভগৱান কেনি !!!

(অকস্মাতে বাজীকৰৰ প্ৰৱেশ)

বাজীকৰ—ভগৱান ইয়াত আছে।

কাতি—ও, আমাৰ বাজীকৰ দেখোন ? সিবাৰ দেখিছিলো যে ?

বাজীকৰ—আপোনালোকে মোৰ বাজী দেখিছে জানো ?

কাতি—নাই দেখা।

বাজীকৰ—তেন্তে আজি চাওক (বাজী দেখুউৱাৰ যথাযোগ্য
দিহা কৰিব ধৰিলে। মেজিক্ ষ্টিক্ ডাললৈ চাই কাতিবানে সোধে)

কাতি—সেইডাল কি ?

বাজীকৰ—ইয়াৰ নাম মেজিক্ ষ্টিক্। ইয়েই মোৰ ভগৱান,
অগতিৰ গতি, বিপদ-বাৰণ, পতিত-পাৱন। মোৰ
অমোঘ বন্ধা কবচ (বাজী চাবলৈ মানুহ কিছুমান গোটখায়।
হাতত এটা গিলাচ লৈ কয়)

গিলাচত এয়া কি দেখিছা ?

সকলো—চেনি চেনি।

(বাজীকৰে কাপোৰ ঢাকি দি থৈ ষ্টিকেৰে কোবাই অলপ পিছতে
আকৌ সোধে 'এয়া কি' ?)

সকলো—বালি বালি,

বাজীকৰ—এয়া কি ? (এটা টকা দেখুৱায়)

সকলো—টকা টকা।

(বাজীকৰে ষ্টিকেৰে কোব মাৰি সোধে 'এয়া কি' ?)

সকলো—মাটি মাটি।

(এইদৰে বাজীকৰে আৰু কিবাকিবি বাজী দেখুৱাই সকলোকে মুগ্ধ
কৰে আৰু সকলোৱে কিছু পইচা দিয়ে)

কাতি—বাজীকৰ, সোৱা দূৰত যে ভোজৰ আয়োজন হৈছে
গম পাইছা ? তালৈ যাব পাৰিলে কিন্তু বহুত
লাভ আছে।

বাজীকৰ—তালৈকে বুলিয়েই আহিছো। ধৰণী বকুৱা আৰু
বকুল হাজৰিকাই পতা ভোজ সেইখনেই নহয় জানো ?

কাতি—হয় হয়।

বাজীকৰ—মন্ত্ৰীসকলো আহিব বুলি শুনিছিলো।

কাতি—অহাৰ কথা আছিল। কিন্তু এতিয়া হেনো তেওঁ-
লোকে নাহো বুলি কৈছে।

বাজীকৰ—কাৰণ ?

কেহোঁবাম—বাইজৰ দুখ-দুৰ্গতিৰ কথা শুনি মন্ত্ৰীয়ে সটাকৈয়ে
বৰ বেজাৰ পাইছে। আমি অথনি দেখা কৰি
বুজিলো প্ৰকৃততে বাইজৰ এই দুখ-কষ্ট মাজৰ মানুহ
কেতিখিনিৰ বাবেহে হৈছে। মন্ত্ৰী আৰু ওপৰৰ
বিশিষ্ট কৰ্মচাৰী সকলৰ গাত দোষ নাই। আমাৰ
মুখৰ পৰা কথা জানিব পাৰি মন্ত্ৰীৰ মুখ দুখে-বেজাৰে
গ্লান হৈ গৈছে। তেওঁ বাৰে বাৰে হুঁমুনিয়া কাঢ়িছে।

বাজীকৰ—ময়ো ইতিমধ্যে ধৰণী বকুৱা আৰু কেবাণী

হাজৰিকাৰ সকলো বহস্য ভেদ কৰিছে। চাওঁচোন বাক মোৰ এই ভগৱানজনে (মেজিক্ ষ্টিক্ ডাল জোকাৰি) এই ৰাজ্যখনত এই বিষয় কিবা মহিমা দেখুৱাব পাৰেনে নোৱাৰে।

৬ষ্ঠ দৃশ্য

(ভোজ ঘৰ। ভোজৰ বিৰাট আয়োজন ; মাজে মাজে নিমন্ত্ৰিত মানুহ দুই চাৰিজন আহি-গৈ আছে। ধৰণী আৰু হাজৰিকাই বৰ ব্যস্ত হৈ ফুৰিছে। ৰাজীকৰ হংসও এবাৰ আহি দেখা দি গৈছে)

ধৰণী—মন্ত্ৰীয়ে মানুহজনৰ আগত কি কলে হাজৰিকা ?

হাজৰিকা—নাহো বুলি কৈছে।

ধৰণী—কাৰণ ?

হাজৰিকা—একো বুজিব পৰা নগলতো। বাক, মই ‘ফোন’ কৰি চাওঁ (ফোন হাতত লৈ কয় ৭৯১ ; উত্তৰ শুনি সোধে) সেয়া ৰাজখোৱা নেকি ? (অলপ বৈ) ডিনাৰ পাৰ্টিৰ সময় হৈছে। মন্ত্ৰী নাহে নেকি ? (অলপ বৈ) মন্ত্ৰীৰ ইমান খং উঠিছে ! কাৰ ওপৰত ? চাচ্পেণ্ড কৰিব কাক, কাক ?” [হাজৰিকা চিন্তাৱিত ; ফোন থৈ দিয়ে]

মন্ত্ৰীৰ কেবাগী ৰাজখোৱাই কৈছে তেওঁ হেনো আগে—পাছে মন্ত্ৰীৰ এনে খং কাহানিও দেখা নাই। এই ভোজলৈ মন্ত্ৰীতো নাহেই, তেওঁৰ ঠাফৰো কাকো আহিব নিদিয়ৈ হেনো। বহুতক চাকৰিৰ পৰা চাচ্পেণ্ড কৰাৰ কথাও ভাবিছে বোলে।

ধৰণী—ইও এক সমস্যা হলহি। (ফোন হাতত লৈ) ৰাজখোৱা, আপুনি কিন্তু আহিব লাগিব দেই—যেনে তেনে মতে (ধৰণী বকুৱা আৰু হাজৰিকা চকী মেজ আদি সজাই-পৰাই অতিথি গুৰুঘাৰ বাবে বৰ ব্যস্ত হৈ থকা দেখা যায়। ইতিমধ্যে ৰাজখোৱাও আহি উপস্থিত। পৰস্পৰ অভিবাদন জনায়) আহক আহক ৰা-খো ! আপোনাৰ বাবেই অপেক্ষা কৰি আছো।

হাজৰিকা—আপুনিও আহিব নোৱাৰে বুলি ভাবি আমাৰ যে কেনে লাগিছিল !

ৰাজখোৱা—আজিৰ দৰে মন্ত্ৰীৰ খং মই আগেয়ে কোন কাহানিও দেখা নাই, শুনিছে ? (ৰাজখোৱাও চকী-মেজ আদি সজোৱাত ব্যস্ত হৈ পৰিল) পিছে এটা কথা—মোক আপোনালোকৰ অতিথি বুলি ধৰি ললে ভুল হব দেই। ময়ো গৃহস্থহে।

ধৰণী, হাজৰিকা—জকৰ, জকৰ।

ধৰণী—এটা কাম কৰিব লাগিল—আমি অতবোৰ বস্তু যোগান দিছো। ৰান্ধনিয়ৈ ৰান্ধিছে। কিন্তু ৰন্ধা

বা কেনে হৈছে, আমি আগতে অলপ 'টেষ্ট্' কৰি
চোৱা ভাল হব যেন পাওঁ ; নহয় ?

সকলো—এবা, ভাল হব ।

ধবণী—ঠাকুৰ, বন্ধা বস্তু প্ৰতিবিধৰে আমি আটাই কেইজনক
অলপ অলপ দিয়াচোন, 'টেষ্ট্' কৰি চাওঁ ।

(ধবণী, হাজৰিকা, বাজখোৱা, আৰু অন্যান্য কাৰবাৰী
কেইজন মান এখন টেবুল আগতে লৈ বহে । ঠাকুৰে খোৱা
বস্তু আনি দিয়ে ; বস্তু খাবলৈ হাতত লৈ কেউজনে আচৰিত
হৈ পৰস্পৰ চোৱাচুই কৰিব ধৰে)

ধবণী—এইবোৰ যে তেজ !

সকলো—এবা, তেজ ! তেজ ! (ইজনৰ কাঁহী-বাটিলৈ সিজনে
চাই সকলো বিস্মিত)

হাজৰিকা—বন্ধা বস্তুত তেজ পৰিল কেনেকৈ ! ঠাকুৰ,
ঠাকুৰ !

(ঠাকুৰে দেখি আচৰিত হয়)

ঠাকুৰ—ক'তা ! একো নাই দেখোন ? আপোনালোকে ক'ত
তেজ দেখিলে ! কিহৰ তেজ !

ধবণী, হাজৰিকা দুয়ো—হেৰ' কণা, চাচোন এইবোৰ কি
(দুয়ো খাল, কাপ পেলাই দিয়ে । ঠাকুৰ আচৰিত হৈ গুচি যায়)

ধবণী—এই ঠাকুৰবোৰৰ অকণো বিশ্বাস নাই । ইহঁতে

কি বান্ধে, কি বাঢ়ে, কি ধুৱায়, কি কৰে !

হাজৰিকা—এতিয়া—মানুহ কিছুমান নাহিলেও কিছুমান

আহিব তো ; আমি যোগাৰ খিনি ঠিকমতে বাখিবই
লাগিবতো, মাতিছো যেতিয়া ।

ধবণী—হয় হয় । বাক, বন্ধা বস্তুবোৰ এবাৰ চাবগৈ লাগিল,
বলকচোন ।

(দুয়ো বন্ধা ঠাইলৈ যায় আৰু মূৰে-কপালে হাত দি
চীংকাৰ কৰি উঠে) হেৰ' ইয়াতো দেখোন ভাতৰ
ওপৰত সেইবোৰ তেজৰ চেকুৰা ! বাকীবোৰ বস্তুৰ
ওপৰতো সেইবোৰ গোটেইখন তেজ ! ঠাকুৰ, সেই-
বোৰ কি ?

ঠাকুৰ—ক'তা, আপোনালোকে ক'ত কি দেখিলে ?

হাজৰিকা—হেৰ' এইবোৰ তহঁতে কি বান্ধিছ ! কি কৰিছ !!

[নেপথ্যত কোনোবাই খিলখিলকৈ হাঁহে ; সকলোৱে জুমি
জুমি চায় আৰু কাকো নেদেখি বিস্ময় মানে । হাঁহিব
লগে লগে কোনোবাই গদ্ গদ্ কৈ কব ধৰে—'সেয়া
মানুহৰ তেজ, মানুহৰ তেজ']

সকলো—(আচৰিত হৈ) মানুহৰ তেজ ! কোনে কয় !
কি কয় !

[নেপথ্যত গদ্ গদ্ সুৰৰ আকৌ এঘাৰ বচন শুনা গ'ল
—'মানুহে মানুহক তেজ দিয়ে, মানুহে মানুহৰ তেজ পিয়ে']

সকলোৱে পৰস্পৰ কব ধৰে—ইকি ! সপোন নে
দিঠক ! কোনে কয় ! কি কয় !!

[নেপথ্যত আকৌ হাঁহি ক্ৰমান্বয়ে দুৰৈৰ পিনেযোৱা যেন
শুনা যায়] কোনে হাঁহে ।

৭ম দৃশ্য

[হম্পিটেল । বোগশয্যাত ধবণী বকরা, বকুল হাজৰিকা, বাজখোৱা আৰু অন্যান্য । দুজনমান বাটকুৱাই ধবৰ কাগজ এখন আগ্ৰহেৰে চাব ধৰিছে । এজনে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মাতে]

এজন বাটকুৱা—মই মাতি দিওঁ শুনক, কাগজখন টনা-আজোৰা কৰি নেফালিব— ‘অভূত পূৰ্ব বোগ । হম্পিটেলত তিনিজন বোগীৰ মৃত্যু আসন্ন । জানিব পৰা গৈছে কচুগাৱঁৰ বকুল হাজৰিকা, ধবণী বকরা আৰু মন্ত্ৰীৰ কেবাগী শৰৎ বাজখোৱাই তেওঁ লোকৰ সকলো খাদ্য বস্তুতে তেজ দেখে । তেওঁলোকে পানী এটোপাও খাব নোৱাৰাত পৰিছে, ঔষধ পৰ্য্যন্ত খাব নোৱাৰা হৈছে । হম্পিটেলৰ ডাক্তৰ সকলে তেওঁলোক চিকিৎসাৰ অতীত বুলি ঘোষণা কৰিছে’ ।

(বাটকুৱা কেইজনে হম্পিটেলৰ শয্যাশায়ী বোগীবোৰলৈ চাব ধৰে; বকুল, ধবণী আৰু বাজখোৱাক নাৰ্চবোৰে ঔষধ দিয়ে আৰু তেওঁলোকে ‘তেজ’ ‘তেজ’ বুলি চীংকাৰ কৰি নেখাই ওলোটাই দিয়ে । নাৰ্চবোৰে মাজে মাজে কয়— ‘ডেলিৰিয়াম’, ‘ভ্ৰম বকিছে’, ‘নো হোপ্’, ‘বচাব আশা নাই’)

[যৱনিকা]